

KUR'AN MESAJLARI BAĞLAMINDA "AİLE İÇİ İLETİŞİM": SİSTEMATİK VE NİCELİKSEL BİR İNCELEME ¹

Semra SEVİNÇ ²

Makbule Evrim GÜLSÜNLER ³

ÖZ

İletişim alanında "aile içi iletişim" konusunda aile bireyleri arasındaki sağlıklı iletişim her zaman önemlidir. Bireylerin dünyevi hayatlarını hangi esaslar üzerine tanzim edeceklerinin çerçevesinin çizildiği dini kaynaklarda da iletişimin unsurlarına ilişkin mesajlar yer almaktadır. Örneğin Eski Ahid ve Levililer'de kişiler arası iletişime ilişkin; "birbirinize gerçeği söyleyin" emri geçmektedir. Benzer şekilde Kur'an'daki; "Kullarıma söyle: en güzel sözü söyleyinler" ayetindeki gibi "iletişimin unsurlarına" ilişkin mesajlar da yine kişiler arası iletişimin yanı sıra "Allah'ın kullara hitabındaki" duyarlılığı göstermektedir. Kur'an'da "iletişime ilişkin ayetlerin" varlığından ve "Allah'ın kulları ile olan iletişimdeki duyarlılığından" hareketle, Kur'an'da yer alan "aile içi iletişim" konulu ayetleri sistematik ve niceliksel olarak tanımlamak amacıyla bir çalışma tasarlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada "Kur'an'da aile içi iletişime" yönelik mesajların incelenmesi konu edinilmiştir. Araştırmada "eş ve çocuklarla iletişime ilişkin olarak Kur'an'da yer alan mesaj içeriklerinin sistematik ve niceliksel tanımları nasıl yapılabilir?" sorusuna cevap aranmıştır. İletişim konusunda aile içi iletişimle ilgili bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu araştırmada ilahi bir kitap olan Kur'an'da yer alan aile içi iletişime ilişkin mesajların konu edinilmesinin literatüre farklı bir yönden katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada yöntem olarak içerik analizi kullanılmıştır. Veri setinden elde edilen bulgulara göre, sure ve ayet bazında sayısal olarak en çok zikredilen kavramın "çocuk" olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Mesaj, Aile İçi İletişim, Eş ve Çocuk

Araştırma Makalesi

Research Article

² Çorum İl Müftülüğü Kerebigazi
Kuran Kursu Öğreticisi,
Çorum, Türkiye

E-Posta
semrasevinc@gmail.com

ORCID
0000-0002- 5786-2037

³ Doç. Dr.
Selçuk Üniversitesi İletişim
Fakültesi, Konya, Türkiye

E-Posta
ecil@selcuk.edu.tr

ORCID
0000-0003-2092-0958

Başvuru Tarihi / Received
31.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted
17.05.2021

¹ Bu çalışma, 2019 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Kur'an Mealinde Yer Alan Aile İçi İletişim Kapsamındaki Kavramların İçerik Analizi" başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

WITHIN THE FRAME OF KORAN MESSAGES "INTRA FAMILY COMMUNICATION":**A SYSTEMATIC AND QUANTITAVE INVESTIGATION****ABSTRACT**

Healthy communication among family mebers has always been important for intra family communication subject, which is a branch of communication. Religious sources that establish a frame for individuals to regulate their carnal lifes also contains messages related to communication elements. For example,in the old testament there are provisions regarding communication ethics prinsiples such as "tell the truth to each other". "Do not lie to each other" in The Book of Leviticus is another example. Similarly, a verse in the Koran which is " tell my servants that they speak with nicest words" is an indication of communication principles and contains messages of interpersonal communication and the sensitive approach of Allah's appeal to his creatures. This study is designed to systematically and quantitavely define the verses in Koran which are related to "intra family communication" by taking " the sensitivity of Allah's communication to his servants" into account.Hence, the research of messages related to " intra family communication in Koran " has been subjected. The importance and uniqueness of the study is due to the origin of its data set which is from "a divine book". This is because the communication in divine sources differs from the communication between people. There has been scientific studies exist related to intra family communication. Yet it is considered that this study will contribute to literature since it is addressing messages of the divine book Koran related to intra family communication.Content analysis is used as a method in this study. The most mentioned concept according to the findings obtained from the data set is determined as "child".

Keywords: Koran, Message, İntra Family Communication, Spouse and Child.

GİRİŞ

Sağlıklı bir iletişim toplumsal bilinci geliştirme işlevine sahip olup toplumsal düzenin kurulmasına ve geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Buna karşın iletişimsiz bir topluluk ise düzensiz ve disiplinsiz bir hale dönüşmektedir. Bu anlamda iletişim toplumsal boyutunun yanı sıra bireysel boyutuyla da kişilere önemli katkılar sağlayan bir süreçtir (Gönenç, 2007: 91). Bu sürecin sağlıklı olması durumunda düzensiz ve disiplinsiz bir hale dönüşebilecek topluluklardan birisi de ailedir.

Nitekim ülkemizdeki boşanma ve çocuk suçluluğu istatistikleri ailenin sürdürülebilirliğinde ve sağlıklı nesiller yetiştirilmesinde ciddi sorunlara işaret etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan 2017 ve 2018 yıllarına ilişkin evlenme ve boşanma istatistiklerine bakıldığında 2018 yılı itibariyle boşanmış çift sayısı 2017 yılına göre %11 artış göstermiştir. Benzer şekilde 2018 yılı evlenme ve boşanma oranında 2017 yılına göre %3'lük bir artış olmuştur. Toplumun boşanmayı "eşlerin ayrılması" şeklinde görerek değerlendirmesi, boşanma olayını

basitleştirmek olur. Boşanma sadece eşleri değil, aile üyelerinden olan çocukları ve boşanan çiftlerin yakın akrabalarını da etkileyebilmektedir (Tatlılıoğlu ve Demirel, 2016: 60). Uçan, Kitson'ın araştırmasına (1992) dayanarak sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bireylerin boşanma nedenleri arasında iletişim eksikliğini gösterdiklerini ileri sürmektedir (2007: 39).

Diğer yandan yapılan araştırmalar sağlıklı nesiller yetiştirilmesinde "çocuklarla kurulan etkili iletişimin" önemli bir rolünün bulunduğunu göstermektedir. Çünkü günümüzde çocuklar eski kuşaklara göre daha fazla uyarıcıya maruz kalarak kitle iletişim araçlarının etkisinde yetişmektedirler. Ailede çocuklar yetiştirilirken bu durumdan olumsuz yönde etkilenerek başka sorunlarla da başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Ereş, 2009: 89).

Bu sorunlardan birisi de çocuk suçluluğudur. Literatür incelendiğinde eski dönemlerden günümüze kadar sadece yetişkinlerin değil çocukların da suç işlediği görülmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda dünyadaki birçok ülkede ve ülkemizde "çocuk suçluluğu"nun giderek artmakta olduğu görülmektedir (Acar vd., 2015: 651).

Nitekim TÜİK verilerine göre, "güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuk sayısı" 2014 yılında 2013 yılına oranla %6,2; 2015 yılında 2014 yılına oranla %4,4; 2016 yılında 2015 yılına oranla %10 ve 2017 yılında ise 2016 yılına oranla %5 artmıştır.

Genel olarak çocuk suçluluğunun nedenleri bireysel ve çevresel nedenler olarak ikiye ayrılabilir. Suça yönelmede rol oynayan çevresel nedenlerin başında da aile yer almaktadır. Çocuğun dünyaya gelişinden itibaren karşılaştığı ilk sosyalleşme kurumu olan aile bireyleri arasındaki iletişimde yaşanan olumsuzluklar, çocuğun suç sayılabilecek davranışlara yönelmesinde ve sürüklenmesinde büyük rol oynamaktadır (Ereş, 2009: 89). Diğer yandan ailede kurulacak sağlıklı iletişim ise aileyi gelecekte devam ettirecek olan çocuklarda olumlu davranışların oluşmasında etkili olacaktır.

İnsanlar arasındaki iletişimin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Bu süreçte insanlar arasındaki iletişimin sürdürülmesi konusunda insan kaynaklı çabalar olmakla birlikte, Allah tarafından peygamberler aracılığıyla gönderilen kutsal

kitaplarda da iletişim inceliklerini görmek mümkündür. Bu yolla iletişim gerek Allah insan arasında gerek insan insana iletişim unsurlarını içermektedir. Kur'an'a göre de insanlar arasında iletişimin tarihçesi insanın varlık sahnesine çıkarıldığı gündür. Diğer yandan Kur'an'a göre (Araf/172) Allah ile kulları arasındaki iletişim ise, insanın yaratılışından önce başlar (Certel, 2008: 140). Kur'an'da, mesajların iletilmesinde kullanılan dilin önemini ifade eden ayetlerin (Taha/44; Lokman/15; Ali İmran 159; Hucurat/11) yanı sıra, bireylerin birbirleriyle olan iletişiminde de sözlerine dikkat etmeleri ile ilgili ayetler bulunmaktadır. Nitekim Allah, "*Kullarıma söyle: (İnsanlara karşı) en güzel sözü söylesinler*" (İsra/53) buyurmaktadır.

Kur'an'da iletişime ilişkin ayetlerin varlığından ve Allah'ın kulları ile olan iletişimdeki duyarlılığından hareketle, Kur'an mealindeki 'aile içi iletişim' ve "çocuklarla iletişim" konulu ayetleri sistematik ve niceliksel olarak tanımlamak amacıyla bu çalışma tasarlanmıştır.

1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın kuramsal çerçevesi iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda "İletişim ve Etkili İletişim" konusu yer alırken; ikinci kısımda "Din ve İletişim" konuları irdelenmektedir.

1.1. İletişim ve Etkili İletişim

İletişim bireylerin günlük rutinlerinin "hayati derecede" öneme sahip olan bir kısmını oluşturmaktadır. Öyle ki insanlar zamanlarının %70-80'ini iletişimin herhangi bir çeşidi için harcamaktadırlar. Konuya ilişkin bir araştırmanın bulgularına göre; yaşamın %9'unu yazılı iletişimle, %16'sını okumakla, %30'u konuşmakla ve %45'i dinlemekle geçmektedir (Worth, 2004: 3). Hayatın her alanında önemi yadsınamayan iletişim kavramının farklı boyutlarına vurgu yapılan çok çeşitli tanımları bulunmaktadır. Örneğin sosyal yapının bireyleri arasındaki bağları esas alan bir tanıma göre iletişim, karşılıklı olarak ilişki kurma sürecidir (Conville ve Rogers, 1998: 79).

Diğer bir ifadeyle iletişim bir birey ya da gruptan bir diğerine herhangi bir mesajın aktarılması sürecidir (Guffey vd., 2010: 10). Tek yönlü mesaj aktarımından ziyade iki yönlü etkileşime odaklanan bir tanıma göre iletişim; " tarafların

bilgi/sembol üreterek birbirlerine iletme, bu iletileri anlama ve yorumlama sürecidir. Bu süreçte iki sistem arasında duygu, düşünce ve bilgi alışverişi gerçekleşir. Alışveriş sözünden anlaşılacağı gibi, iki taraf da bu süreçte aktif olmalıdır (Baltaş vd., 2007: 22). Gerçekte iletişimin günlük kullanımı ile etimolojik anlamı arasında küçük bir farklılık bulunmaktadır. İletişim kavramı Latince "ortak/umuma ait" ya da "paylaşılmış" anlamına gelen "communis" kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime "communios/paylaşma", "communism/ortak kullanım", "community/topluluk" kelimeleri ile aynı ailedendir. Bu nedenle bireyler bilgileri/mesajları diğer insanlarla paylaşmadıkları sürece iletişimde bulunmuş sayılmazlar (Barker, 2006: 1). Bu anlamda ortaklık, birliktelik, iştirak ve toplumsallaşmaya vurgu yapan bir tanıma göre ise iletişim; "bir ortaklığı, toplumsallaşmış olmayı, birlikteliği, iştirak haline gelmiş olmayı" kapsamaktadır (İnceoğlu, 2000: 132). Habermas'ın İletişimsel Eylem Modeli açısından da iletişim "bir insan eylemidir" (Yeniçıkıtı, 2014: 264). Bu özelliği itibarıyla iletişim, "algılar, istekler, duygular, değerler, tutumlar ve ihtiyaçlar gibi davranışsal özelliklerin insan eylemleri yoluyla diğerlerine iletilmesi" olarak görülmektedir (Can, 2002: 271).

Bir göndericiden alıcıya herhangi bir iletinin ulaşması ve alıcıdan da göndericiye yine herhangi bir kanal ile geri bildirimde bulunulması ile iletişim süreci tamamlanmaktadır. Ancak gönderilen ve alınan bilginin aynı içerikte ve bağlamda olmaması durumunda süreç tamamlanmış sayılamaz. Diğer bir ifadeyle göndericinin söylediği ya da söylemek istediği ile alıcının duyduğunun/anladığının aynı olması gerekmektedir (McPheat, 2010: 11). Çünkü iletişim sürecinin bütün unsurlarıyla tamamlanması istenilen davranışsal değişikliğe yol açmadıkça çok da anlam taşımamaktadır. Diğer bir ifadeyle iletişimin amacını sağlaması etkili iletişimle mümkündür. Etkili iletişimle kastedilen kaynağın mesajı alıcının anlamlandırıldığı şekilde anlaması ve alıcının mesaj istikametinde hareketinin sağlanmasıdır (Tanrıverdi vd., 2010: 105).

Etkili iletişim yeteneği örgütsel ve kişisel çatışma çözümünde son derece önemli kullanışlı olan bir araçtır. Etkili iletişim becerileri, her türlü insan ilişkisinde ve her türlü meslek alanında ilişkileri kolaylaştırıcı olabilmektedir. Özellikle insanlarla daha fazla bir arada olunması gereken meslek alanlarında çalışanların

iletişim becerilerine daha fazla hakim olmaları gerekmektedir (Korkut, 2005: 143) Fischer ve Koue bu çatışmaların çözümünde iletişimin doğal bir araç olduğunu ifade etmektedirler (Nordin vd., 2014: 1046). Çünkü büyük ve karmaşık bir yapıya sahip olan topluluklarda, etkili bir iletişim sağlanamaması, üyeler arasında rol belirsizliği ve rol çatışmasını ortaya çıkarmaktadır (Kanbur vd., 2016: 18). Bu nedenle konuşan ve dinleyen arasındaki virtüel/dönüşümlü rolün sağlıklı işleyebilmesi açısından mesajın aslına uygun şekilde aktarılması oldukça önemlidir. Bu şekilde bir iletişim eyleminin bir süreç içinde gerçekleştiği, aynı zamanda bu sürecin değişken bir yapıya sahip bulunduğu da görülmektedir (Çakır, 2019: 931). Bireylerin başarısında kritik bir yere sahip olan etkili iletişimin aşağıdaki unsurları içermesi gerekmektedir (Worth, 2004: 5):

- İletişimin amacının kavranması,
- Dinleyicilerin (alıcıların) analiz edilmesi,
- Beden dilinin kullanılması,
- Mesajın etkili kılınması

Bu hususlara uyulmasının doğuracağı en önemli sonuç, iletişim kuran kişiler arasındaki karşılıklı güven olacaktır. Karşılıklı güvenin iletişimin kurulması ve devam etmesini sağlayan en önemli etmen olduğu söylenebilir (Gülbahar ve Aksungur, 2018: 438).

1.2. Din ve İletişim

İnsanlar diğer bireylerin inançları hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukça bireyler arasında yaşanan birçok yanlış anlamalar ortadan kalkabilecektir. Ancak bu noktada, "din kavramından neyin kastedildiği?" sorusuna cevap aramak zorunluluğu devreye girmektedir. Çünkü bir insan fenomeni olarak görülen din, hayatın kendisi kadar geniş ve çeşitlidir. Bu nedenle dini tanımlama teşebbüslerinde bugüne kadar herhangi bir azalma olmamıştır (Emmons ve Paloutzian, 2001: 105). Din konusuna değişik bilim alanlarında birbirinden farklı yaklaşılmakta ve birbirinden farklı anlam yüklenilmektedir. Din kavramının farklı kriterlere göre yapılmış çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Örneğin fonksiyonları açısından yapılan bir tanıma göre din, insanların en temel ihtiyaçlarına cevap veren bir olgudur. İçeriği açısından yapılan

bir tanıma göre de din olağan üstü varlıklara inanılmasıdır. Unsurları açısından yapılan bir tanıma göre ise din inanç, iman ve ritüel gibi unsurların toplamıdır (Stringer, 2008: 1).

Din sadece ahlaki değerleri değil aynı zamanda hissi fonksiyonları da içermektedir. Dinin yaşanılma alanı da ev ya da herhangi bir yer ile sınırlı değildir, yani her yerde yaşanılabilir. Çünkü din tüm fonksiyonlarıyla insanların manevi hayatının derinliklerindedir (Crockett, 1998: 12).

Arapça'da dinin, "*usul, adet, tutulan yol, huy*" anlamlarına geldiği ifade edilir. Arami-İbrani dillerinde ise din, "*mülk, idare etmek, hükmetmek, ceza, yargı, mükâfat*" anlamlarına gelmektedir. Farsça'da dinin, "*din ve mezhep edinmek, inanmak, adet edinmek*" anlamındaki "daena" sözcüğünden türediği belirtilir. Eski Yunanca 'da din, "*korku ile karışık sevgi ve saygı*" anlamına gelmekteydi. Rudolf Otto "esrarengiz" ya da "kutsal"ı dinin iki ana karakteristiği olarak görür ve her ikisini de "korkutucu ve büyüleyici sır" olarak niteler (Eyüpoğlu ve Batuk, 2015: 97). Şamanizm de ise "*geniş perspektifli bir gelenekler sistemi/ritüeller*" dizisidir (Yavuzer, 2006: 3). İslam bilginleri Kur'an-ı Kerim'deki ayetlere dayanarak dini şöyle tanımlamışlardır; "Din; *peygamberlerin vahiy ve ilhama dayanarak tebliğ ettikleri şeylerin bütünüdür*" (Karacoşkun, 2004: 24).

Din, geçmişten günümüze iletişim olgusunun en yaygın olarak kullanıldığı alanlardan birisidir. Bu iletişim, sadece Allah ile kulları arasında gerçekleşen bir iletişim olmayıp, aynı zamanda kulların kendi arasında da devam etmektedir (Certel, 2008: 128).

Dini iletişim kısaca din konusunda yapılan, muhtevasını dini mesajların oluşturduğu iletişim olarak ifade edilebilir. Dini iletişim, Allah'ın kullarına yol göstermek, rehberlik etmek, bilgi vermek, istenen istikamette inanç, tutum ve davranış oluşturmak amacıyla, peygamberler aracılığıyla ilahi mesajlar göndererek, kulların da bu mesajlara geri bildirimde bulunmaları esasına dayanır (Certel, 2008: 140).

Kur'an'ın "düşünenler için nasihatler" ihtiva eden ayetleri, Hz. Peygamber'in "din nasihatir" ve benzeri sözleri dolayısıyla nasihat, İslam bilginleri tarafından

önemli görülmüştür. Bu bağlamda başta ilahi kelimeler olmak üzere peygamberler ve İslam bilginleri tarafından, Müslümanların dünyevi hayatlarını hangi esaslar üzerine tanzim edeceklerinin çerçevesinin çizildiği ahlak ve nasihat kitaplarından müteşekkil hatırı sayılır bir literatür oluşturulmuştur (Doğan, 2017: 31).

Bu literatürde iletişimin unsurlarına ilişkin ayetlerin varlığı "Allah ile kulları arasındaki iletişimdeki" duyarlılığı göstermektedir. Bu duyarlılık İslamiyet dışındaki diğer dinlerde "iletişim ahlakı" konusunda kendini göstermektedir. Eski Ahid'de iletişim ahlakı ilkeleri açısından dikkat çekici hükümler bulunmaktadır. Mesela iletişimde "doğruluk" ilkesi Yahudilikte önemli bir ahlaki ilke olarak kabul edilmektedir. Konuyla ilgili Eski Ahid'de "*yapmanız gerekenler şunlardır: Birbirinize gerçeği söyleyin, kent kapılarınızda (mahkemelerde) esenliği sağlayıcı gerçek adaletle yargılayın*" ayeti geçmektedir. Levililer'de "*birbirinize yalan söylemeyeceksiniz!*" emri geçmekte, bir başka ayette de "*yaşamdan zevk almanın ve iyi günler görmenin dili kötülükten, dudakları da yalandan uzak tutmaya bağlı olduğu*" bildirilmektedir (Güneş, 2010: 35).

1.2.1. Kur'an'da İletişim

Yaratan ve yaratılan arasındaki ontolojik farklılıklar, beraberinde çok yönlü iletişim düzenini ortaya çıkarmıştır. Bu iletişim sürecinin gerçekleşmesinde ve insanın bunun bir parçası olmasında, vahiy en önemli araçtır. Oldukça kapsamlı bir kavram olan 'vahiy', Allah'ın beşer ile ilişki boyutlarını göstermesi açısından önemlidir (Gümrükçüoğlu, 2013: 840). Bu anlamda Kur'an Hz. Adem'in yaratılışı esnasındaki diyaloglar başta olmak üzere insanın hem bu dünya hayatıyla ilgili hem de ahiret hayatındaki cennet ve cehennem ehlinin birtakım diyaloglarına varıncaya kadar pek çok örnek sunar. Kur'an, diyaloglarında dini mesajların yanında diyalogun usul ve üslubuna dair ilkeler de önemlidir. Bir kelimeden neyin amaçlandığını belirlemenin temel araçlarından biri, kullanılan dil ve üslupta saklıdır. Yani bir metinde ne denilmek istendiği, o şeyin nasıl ve ne şekilde denildiği ile yakından alakalıdır (Özel, 2012: 30).

Kur'an'ın ilk muhatabı Hz. Peygamber aynı zamanda Kur'an'ı anlam arayışı içindeki tüm insanlara ulaştıran bir aracı konumundadır. Kur'an, muhatabını dikkate

alan, onların anlayacağı ve aşına oldukları üslup ile nazil olmuştur. "Diyalog" üslubu ile muhatabı konuşmaya dahil etmesi ve "muhataba doğrudan seslenme" şeklinde hitaplarla muhatabı dikkate aldığı anlaşılmaktadır (Işık, 2019: 30-32).

Kur'an kendisinde bulunan değişik üsluplarla muhatapların ruhlarına hitap etmiştir. Kur'an, soru sorma, cevap verme, tartışma, kıssa anlatma, açıklama, tekrar, tasvir, teşvik etme, sakındırma, karşılaştırma, dikkat çekme, ikna ve somutlaştırma gibi üsluplarla muhatabın dikkatini istediği konuya çekmiştir (Erdoğanlı, 2016: 83).

1.2.2. Kur'an'da Aile İçi İletişim

"Kur'an'da Aile İçi İletişim" başlıklı bu kısım kendi içinde iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar; "Aile ve Aile İçi İletişim ve Kur'anî Mesajlarda Aile İçi İletişim" şeklinde tasarlanmıştır.

1.2.2.1. Aile ve Aile İçi İletişim

Güncel yaşamda bazı kavramlar bize çok bildik-tanıdık gelir, ama onu tanımlamaya kalktığımızda bunun kolay olmadığı görülmektedir. Bu nedenle aile kavramı da böyle kavramlardan biridir. Bugün gerek sosyoloji gerekse kültürel antropolojide ailenin evrensel olup ya da olmadığı kadar ailenin genel-geçer bir tanımının yapılabilirliği konusunda da ciddi tartışmalar ve soru işaretleri bulunmaktadır. Her ne kadar sosyoloji kitapları bu kavramı bir şekilde tarif etseler de aslında aile sosyolojisinin en temel kavramı olan "aile" kavramı oldukça tartışmalı bir terimdir (Canatan, 2011: 55).

"Aile en kısa doğal genetik bağlarla birbirine bağlanan anne, baba ve onların çocuklarından oluşan bir sosyal birimdir (Corbett, 2004: 1). Aile işlevsellik yönleriyle de farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bunları; üyeler arasındaki ilişkiler ve etkileşim yönünden sosyal bir grup, sosyal ve ekonomik yönüyle bir birlik; sosyal yaşamın temel göstergelerinden biri olarak bir örgüt; üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve yürütülmesi için sistemli kuralları bulunan sosyal bir kurum olarak sıralamak mümkündür (Karadağ, 2015: 1).

Sosyolojik açıdan yapılan farklı tanımların ortak özelliklerinden hareketle aileyi; "evlilik, kan bağı veya evlat edinme yoluyla bir araya gelmiş, aynı evde yaşayıp, aynı geliri paylaşarak, karşılıklı iletişim ve etkileşimde bulunan bireylerin

oluşturduğu en küçük sosyal kurum" olarak tanımlamak mümkündür (Selman, 2017: 29).

Aileyi oluşturan kan ve akrabalık bağlarının yanı sıra, cinsel ilişkilerin düzenlenmiş olmasına ve aile bireyleri arasındaki sıcak ve samimi ilişkilere vurgu yapan bir tanıma göre aile, insan türünü üretmek, bireyleri topluma hazırlamak, üyelerine sıcak, samimi ve güven duygularına dayalı birincil ilişkilerin yer aldığı bir ortam sağlamak ve ekonomik etkinlikleri yerine getirmek gibi fonksiyonlar üstlenen bir sosyal gruptur (Aluş, 2016: 24). İşlevsel açıdan bakıldığında aile, toplum düzeni ve dengesinin temelidir (Günay ve Bener, 2011: 158). Yapılan bu farklı tanımlara bakılarak, aile kavramının her şeye rağmen geçmişten günümüze temel bazı özelliklerini koruduğunu söylemek mümkündür (Cooper, 1999: 39).

Aile, çocuklar büyürken ileride katılacağı sosyal çevreye uyumu için geçişi kolaylaştıracak deneyimler yapabileceği daha kolay bir alandır (Gür, 2011: 35). Yaşam tecrübesinde aile, insanın birbirini var ettiği ilk toplumsal birlik olarak, "şefkatin, saygının, nezaketin" öğrenildiği, hücrelere kaydedildiği yerdir. Aile, her şeyin aslına uygun olduğu, hakikatin yaşandığı bir kurum olarak, saygı, sevgi, incelik tohumlarını ekerken yüreklere, insanı hayata hazırlamakta, sorunlara karşı güçlendirmektedir (Başar, 2016: 14). Bu nedenle ailenin işlevleri anne babadan en küçük çocuğa kadar, bütün aile üyelerinin icra ettikleri görev ve rollerle ortaya çıkan bir durumdur. Ailenin kurulmasıyla birlikte bütün işlevler elbette ki yerine getirilmez, çünkü bu işlevlerin yerine getirilmesi için zaman içinde uygun koşulların ortaya çıkması gerekmektedir (Selman, 2017: 31).

Yaşanan değişimler nedeniyle sosyal bilimciler ailenin işlevleriyle alakalı farklı başlıklar belirlemişlerdir. Ailenin dört temel işlevi olduğunu ifade eden George Murdock'a göre bu işlevler; *cinsellik, ekonomi, üreme ve eğitim/sosyalleşmedir*. Davis de *üreme, bakım (çocuk / yaşlı), toplumda yer edinme ve sosyalleşme* şeklinde dört işlev belirlemiştir. Ogburn ve Nimkoff ise *şefkat, ekonomi, eğlence, koruma, din ve eğitim* olmak üzere ailenin altı işlevi olduğunu ifade etmiştir (Selman, 2017: 32).

Bireyler günlük yaşantısında sürekli iletişim içerisinde. Toplumdaki huzurun sağlanabilmesi toplumu oluşturan en küçük birlik olan aile içindeki sağlıklı

iletişimler sayesinde mümkündür (Güleç, 2018: 106). Sağlıksız bir iletişim ortamında aile bireylerinin her birinin olumsuz yönde etkilenmesine karşın, başta ebeveynler olmak üzere karşılıklı atılan olumlu ve sağlam adımlarla ailenin sağlıklı bir zemine oturtulması sağlanabilir (Arabacı, 2011: 37).

Ailenin yapısındaki değişim ile birlikte aile dışında yaşanan değişim ve gelişmelerin aile içi ilişkilere ve iletişime olumsuz etkilerini azaltabilmek ve etkili bir aile içi iletişim ortamı oluşturabilmek için aşağıdaki konuların aile ile tartışılması önerilebilir (Tezel, 2004: 2; Doğru ve Peker, 2004: 316; Yalçın, 2013: 180):

- Aile bireyleri arasındaki iletişim karşılıklı, yani iki yönlü olmalıdır.
- Aile bireyleri arasında öz saygıyı koruyucu iletişime dikkat edilmelidir.
- Birbiri ile çelişen ve açık olmayan mesajlardan kaçınılmalıdır.
- Çocuklarla konuşurken onların anlayabilecekleri söz ve ifadeler yer verilmeli, çocukların kavrayamayacakları soyut kavramlar kullanılmamalıdır.
- Yaşanan duygular zamanında ve yerinde ifade edilmelidir.
- Aile içi iletişimde önyargılardan kaçınılmalıdır.
- Dikey iletişimden kaçınılmalıdır.

1.2.2.2. Kur'anî Mesajlarda Aile İçi İletişim

Ailenin yapısındaki değişim ile birlikte dış çevrede meydana gelen değişim ve gelişmelerin aile içi ilişkilere ve iletişime olumsuz etkisini azaltabilmek açısından İslam dini, aile ile ilgili olarak "evrensel nitelikteki" düsturlar ve uygulamalar içermektedir. İslam'da aile içi iletişim, tam olarak Kur'an'da övülen ve Hz. Peygamber'in insanlara uymalarını öğütlediği temel insani haklar, ilke ve değerlere dayanır. Kur'an'da fitri/doğal boyutlarıyla karı-koca ilişkileri, evlenme ve ayrılma, aile bireylerinin karşılıklı hak ve yükümlülükleri ile ilgili bazı hukuksal ve örfi hususlar olmakla birlikte, uygulamada ahlaki ilkelerin gözetilmesinin öne çıktığı olduğu görülmektedir. Bu da düşünce, söylem ve eylemde, dürüstlük, emaneti koruma, akrabalarla bağı kesmeme, doğru sözlü olma, hak ve doğru olanın yanında olma, insanların onur ve haysiyetlerini koruma ve kişilik haklarına saygı olarak

ortaya çıkar (Aydın, 2015: 106). Ebeveynin çocukları ile iletişimi ve onların bu süreçte sergileyecekleri tutumlar açısından, değinilen bu hususlar daha fazla önem arz etmektedir (Apaydın, 2001: 324).

Aile içi iletişimle çocuğa dini terbiye vermek söz konusu olunca, buradaki alıcının, kendisini kaynağa göre ayarlayabilecek düzeyde gelişimini tamamlamamış bir "çocuk" olduğunun dikkate alınması gerekir. Bu durumda kaynağın (ebeveynin) iletişimi kurarken yeteneği, bilgisi, muhatabını tanıması başarı sağlanmasında etkili olacaktır (Yiğit, 2006: 190).

Diğer sosyal alanlarda olduğu gibi, aile hayatında da Hz. Peygamber inananlar için en iyi örnektir. Hz. Muhammed, Allah ile insanlar arasında elçilik görevi gereği, Allah'tan aldığı mesajı (vahyi/iletiyi) insanlara bildirmekle beraber, hayatında da uygulamaktaydı. Bu durumu iletişim kavramlarıyla açıklayacak olursak Hz. Muhammed Allah'tan gelen mesajı alan ve aynı zamanda bu mesajı insanlara ileten yani hem alıcı hem verici konumunda idi. Hz. Peygamber, ailesi ile iletişimde sözlü iletişimin yanı sıra beden dilini yani sözsüz iletişimi de kullanmıştır. Bazen olumlu bazen de olumsuz anlam ifade edebilecek sessiz kalma, gülümseme, yüz ifadesinin değişmesi gibi uygulamaları, Hz. Peygamberin ailesi ile iletişimde mesaj verme amaçlı kullandığı sözsüz iletişim yollarına örnek olarak verilebilir. Hz. Muhammed'in aile yaşantısında eşleriyle iletişimde önem verdiği ve örnek ilkeleri şöyle ifade etmek mümkündür (Aydın, 2015: 106):

- Eşlerin birbirlerine değer verip sevgi ve saygı göstermeleri
- Eşlerin birbirleriyle sohbet etmeleri ve yakın ilgi göstermeleri
- Eşlerin birbirlerine merhametli, şefkatli ve hoşgörülü olmaları
- Eşlerin birbirlerine iyilikle davranmaları, şiddet uygulamamaları
- Eşlerin birbirleriyle eğlenmeleri ve şakalaşmaları
- Eşlerin birbirleriyle istişare etmeleri
- Eşlerin birbirlerine karşı güveni, sadakati ve vefası, eşlerin birbirlerine

yardımcı olmaları

2. Araştırma

Çalışmanın bu bölümü; Araştırmanın Problem Cümlesi, Araştırmanın Amacı ve Önemi, Araştırmanın Sınırlılıkları, Veri Toplama ve Analiz Yöntemi, Verilerin Analizi alt başlıklarından oluşmaktadır.

2.1. Araştırmanın Problemi

Kur'an'ın Sad suresi 67. ayetindeki; *“De ki, Bu Kur'an, büyük bir haberdir.”* ifadesi Kur'an'ın kendisinin bizzat bir mesaj olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da hayatın her alanına ilişkin mesajlar bulunmaktadır. Allah'tan insanlara gönderilen son ilahi mesaj olan Kur'an, inanan insanların dünya hayatının sonuna kadar ihtiyaç duydukları konuları içinde barındırmaktadır. Kur'an'da genel olarak inananların bireysel ve toplumsal olarak ihtiyaç duyabilecekleri hususlara genel hatlarıyla yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an, aileye de çok önem vermektedir. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesini, *“eş ve çocuklarla iletişime ilişkin olarak Kur'an'da yer alan mesaj içeriklerinin sistematik ve niceliksel tanımları nasıl yapılabilir?”* sorusu oluşturmaktadır.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Genelde dinlerin, özelde de İslam dininin kutsal kitaplarında yer alan hususlar din mensupları için Allah Tarafından bildirilen hususlardır. Bu açıdan bakıldığında diğer kutsal kitapları olduğu gibi Kur'an ayetlerini de Allah'ın insanlarla iletişimi olarak görmek mümkündür. Bu bağlamda Allah'ın insanlarla iletişimi olduğu kadar insan insana iletişim unsurlarına da yer verilmektedir. Toplumun en küçük kurumu olan aile ve aile içi iletişim bu mesajlar arsında önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmada ailede, eş ve çocuklarla iletişime ilişkin olarak Kur'an'da yer alan mesaj içeriklerinin sistematik ve niceliksel bir şekilde tanımlanması ve günümüz aile iletişimine hangi yönde katkılar sunabileceği amaçlanmıştır.

İletişim alanında aile içi iletişime yönelik oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu çalışmada ise ilahi bir kitap olan Kur'an'da yer alan aile içi iletişime ilişkin mesajlar ve dini mesajların günümüz aile içi iletişimine ne düzeyde katkı sağlayacağı konu edilmektedir. Çalışmanın bu yönüyle özgünlüğü ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıklarından birincisi; dini kaynaklardan sadece Kur'an'daki mesajların araştırma kapsamına alınması ve diğer kaynak olan sünnetin kapsam dışı tutulmasıdır.

İkinci bir sınırlılık, baştan sona bir bütün olarak muazzam bir mesaj olan Kur'an'daki ayet ve surelerden sadece aile içi iletişim ile ilgili olanların araştırma kapsamına alınmış olmasıdır.

Pozitivist bir yaklaşımın benimsendiği araştırmanın üçüncü sınırlılığı, analiz yöntemi olarak sadece içerik analizinin kullanılması ve diğer bilimsel araştırma yöntemlerinin tercih edilmemesidir.

Araştırmanın son sınırlılığı ise, sure ve ayetlerin sınıflandırılmasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayını olan Kur'an Mealinin esas alınmasıdır.

2.4. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmanın veri setine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayını olan Kur'an mealinden ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizinde yani diğer bir ifadeyle ilgili mesajların içeriğinin sistemik ve niceliksel açıdan incelenmesinde tanım yöntemi (nicel içerik analizi) kullanılmıştır. İçerik analizinde temel düşünce bir dokümandaki mesajların uygun kategorilerde sınıflandırılmasıdır (Crowley ve Delfico, 2016: 6). Bu anlamda içerik analizi, "iletişimin mesajlarının yazılı/açık içeriğinin objektif, sistemik ve sayısal tanımlamalarının yapılmasını sağlamaktadır (Taylan, 2011: 65).

2.5. Verilerin Analizi

Bu bölüm kendi içinde üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlıklar; "Aile İçi İletişim (Eş ve Çocuk) ile İlgili Mesajların Niceliksel Dağılımı, Çocuklara Yönelik Mesajların Niceliksel Dağılımı, Eşlere Yönelik Mesajların Niceliksel Dağılımı" şeklinde ele alınmıştır.

2.5.1. Aile İçi İletişim (Eş ve Çocuk) ile İlgili Mesajların Niceliksel Dağılımı

Diyanet İşleri Başkanlığının yayını olan ve veri setinin kaynağını oluşturan Kur'an mealinde yer alan aile içi iletişime (Eş ve Çocuk) yönelik mesajların niceliksel dağılımı aşağıdaki tabloda (Tablo 1) yer almaktadır.

Tablo 1. Aile İçi İletişime (Eş ve Çocuk) Yönelik Mesajların Niceliksel Dağılımı

KAVRAMLAR	GEÇTİĞİ SURE SAYISI	GEÇTİĞİ AYET SAYISI	TEKRAR SAYISI
ÇOCUK	51	98	118
EŞ	40	71	85

Kur'an'da aile içi iletişime (eş ve çocuk) yönelik verilerin toplu olarak verildiği yukarıdaki tabloda; "çocuk" ile ilgili mesajların toplam 51 surede ve 98 ayette yer aldığı, toplamda 118 kez tekrar edildiği, "eş" ile ilgili mesajların ise 40 surede ve 71 ayette geçtiği ve 85 kez tekrar edildiği görülmektedir. Buna göre aile içi iletişim bahsinin geçtiği surelerin ve ayetlerin sayısal dağılımında ilk sırayı "çocuk" kavramı almaktadır.

2.5.2. Çocuklara Yönelik Mesajların Niceliksel Dağılımı

Veri setinin kaynağını oluşturan Kur'an mealinde yer alan "çocuklara" yönelik mesajların niceliksel dağılımı Tablo 2'de gösterildiği şekildedir.

Tablo 2. Çocuklara Yönelik Mesajların Niceliksel Dağılımı

KAVRAM	GEÇTİĞİ SURE SAYISI	GEÇTİĞİ AYET SAYISI	TEKRAR SAYISI
ÇOCUKLAR	51	98	118

Tabloda yer alan verilere göre "çocuklar" kavramının geçtiği sure sayısı 51, ayet sayısı 98, Kur'an'da tekrar sayısı ise 118 olarak yer almaktadır. Kur'an mealinde "çocuk" ifadesi yerine bazı sure ve ayetlerde "evlat" kelimesi de kullanılmıştır. Ayrıca; "İsa'nın babasız doğması, İsmail, Habil ve Kabil" gibi mevzularda da yine hem "çocuk" hem de "evlat"a ilişkin hususlar ele alınmıştır. Bu ayrıntıları da içeren detaylandırılmış niceliksel dağılım ise Tablo 3'de verilmektedir.

Tablo 3. Çocuklara ve Evlatlara Yönelik Mesajların Niceliksel Dağılımı

KAVRAM	GEÇTİĞİ SURE SAYISI	GEÇTİĞİ AYET SAYISI	TEKRAR SAYISI
ÇOCUKLAR	39	85	105
EVLATLAR	12	13	13
TOPLAM	51	98	118

Tabloda yer alan verilere bakıldığında “çocuklar” ve “evlatlar” olarak iki farklı kavramlar ile ifade edilen “çocukla” ilgili mesajların toplamda 51 surede ve 98 ayette geçtiği ve Kur'an'da da toplam olarak 118 defa tekrar edildiği görülmektedir. Bu kavramlar ayrı ayrı ele alındığında ise; “çocuklar” kelimesinin 39 surede ve 85 ayette yer aldığı, Kur'an'da toplam olarak 105 defa tekrar edildiği görülmektedir. “Evlatlar” kavramı ile kullanıldığında da 12 surede yer alan 13 ayette geçmekte ve Kur'an'da toplam olarak 13 defa tekrar edilmektedir. Bunlara Kur'an'dan örnek verecek olursak:

Al-i İmran surenin 38. ayetinde Zekeriya (a.s.)'ın; “*Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet*” anlamındaki duasına yer verilmektedir. Araf suresindeki 189. ayette yine “*anne ve babaların iyi ve sağlıklı çocuk*” ile ilgili duası yer almaktadır.

Enfal suresindeki 28. ayette; “*Çoluk çocuğun birer imtihan aracı olduğu ve imtihanı kazananlar için Allah katında büyük bir mükâfat bulunduğ*” müjdelenmektedir. İbrahim suresindeki çocuklar ile ilgili 40. ayette; “*Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; ey Rabbimiz! Duamı kabul et.*” duası; Furkan suresindeki 74. ayette ise; “*İnananların Yüce Allah'tan kendileriyle huzur bulacakları göz aydınlığı olacak eş ve çocuklar vermesini dileyen*” dua yer almaktadır. Sebe suresindeki 37. ayette de benzer şekilde; “*Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan ne mallarınızdır ne de evlatlarınız. İman edip iyi amelde bulunanlar müstesna*” ifadesi yer almaktadır.

İbrahim ve Furkan surelerinde işaret edilen temiz bir nesil, iyi ve sağlıklı bir evlat, hem aile içi iletişim ve ilişkileri hem de iman edenlerin imtihanlarını da kolaylaştırıcı özelliklerdir. Enfal ve Sebe surelerinde çocuklardan “imtihan aracı” olarak bahsedilmesi aslında onların değerli olduklarını ifade etmektedir. Çünkü

çocuklar, inananları ahiretteki nihai hedefe yani Allah katındaki büyük bir mükâfata ulaştırabilecek vesilelerdir.

Kur'an'da aile içi iletişimde "dünya ve ahiret düşüncesi" (dünyada imtihan, ahirette karşılık) ön planda tutulmaktadır. Bu düşünce yapısı, Kur'an'ın çocukların anne babalarına karşı izlemeleri gereken davranış modeline yönelik tavsiyelerinde de görülmektedir. Ahkaf suresi 15. ayetinde; *"Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu. Onun taşınması ve süttten kesilmesi 30 aydır."* şeklindeki mesaj ile "çocukların anne babaya karşı ilişki ve iletişimlerinde (sözlü ve sözsüz) dikkatli olmalarının önemi" vurgulanmaktadır.

Aile içinde çocuklarla yaşanan iletişim kazalarının yol açabileceği çatışmaların çözümüne ilişkin olarak Teğabun suresinin 14-15.ayetlerinde; *"Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır. Allah katında ise büyük mükâfat vardır"* denilmektedir.

Bu ayette çocukların imtihan vesilesi olmasının bir sırrı daha ortaya çıkmaktadır. Çocuklar kanımızdan ve canımızdan bir parça olmalarına rağmen anne babaya düşman olabilirler. Anne ve baba bu düşmanlığa ne kadar tahammül eder ve onları bağışlarsa Allah katındaki mükâfatı da o derece büyük olacaktır. Bu ayette affetmek, hoş görmek ve bağışlamak gibi etkili iletişimin temel unsurlarına vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte aile içi iletişim bağlamında öfke kontrolü, iletişim tonu ve iletişim tarzı gibi hususlara da yer verildiğini söylemek mümkündür. Bu şekilde davranılması halinde hem aile içi iletişim kesilmeyecek hem de imtihan kazanılacaktır.

Kur'an'da çocuk ve baba arasındaki iletişimle ilgili Hz. Yakup ve Hz. Nuh'un oğullarına yavrucuğum şeklinde şefkatle hitap ettikleri Yusuf suresi 5. ayet ve Hud suresi 42. ayette yer almaktadır.

Lokman suresindeki 13, 16-19. ayetler ise, Hz. Lokman'ın çocuğuna yönelik genelde etkili iletişim özelde ise etkili aile içi iletişim ile ilgili şu öğütleri içermektedir:

- Yavrum! Allah'a ortak koşma. Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür (Lokman/13).

- Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır, getirir (Lokman/16).

- Yavrum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol (Lokman/17).

- Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü Allah kibirleneni sevmez (Lokman/18).

- Yürüyüşünde doğal ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkinini şüphesiz eşeklerin sesidir (Lokman/19); (Altuntaş ve Şahin, 2001:411).

2.5.3. Eşlere Yönelik Mesajların Niceliksel Dağılımı

Veri setinin kaynağını oluşturan Kur'an mealinde yer alan "eşlere" yönelik mesajların niceliksel dağılımı Tablo 4'de gösterildiği şekildedir.

Tablo 4. Eşlere Yönelik Mesajların Niceliksel Dağılımı

KAVRAM	GEÇTİĞİ SURE SAYISI	GEÇTİĞİ AYET SAYISI	TEKRAR SAYISI
EŞLER	40	71	85

Tablodaki verilerde "eşler" kavramının 40 sure ve 71 ayette yer aldığı görülmektedir. Kur'an'da 85 kez tekrar edilmektedir.

Kur'an mealinde "eşler" konusu "Eşler Arasında Sevgi, Ebu Leheb'in Eşi, Firavun'un Eşi, İbrahim'in Eşi, İmran'ın Eşi, Lut'un Eşi ve Zekeriya'nın Eşi" gibi alt başlıklarda ele alınmıştır.

Eşler Arasında Sevgi: Eşler arasında sevgi ile ilgili ayetlerden birisi Araf suresindeki 189. ayettir; "*Sizi bir tek candan (Adem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük*

yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: *And olsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler*". Bu ayetteki "Hz. Havva'nın Hz. Adem'e huzur versin diye yaratılmış bir eş olduğu" vurgusu "Eşler Arasında Sevgi" konusunda anlamlı bir mesajdır. Rum suresinde; *"Kaynaşmanız için size kendi (cinsinizden) eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır"* mealindeki 21. ayet yine "Eşler Arasında Sevgi" konusunda öne çıkmaktadır.

Ebu Leheb'in Eşi: Tebbet suresindeki beş ayette Ebu Leheb ile eşinin aynı akıbete uğrayacakları konusu işlenmiştir. Surenin ayetlerinin meali şu şekildedir: *"Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde karısı da (ateşe girecek)." Hz. Peygamberin amcası Ebu Leheb'i ve eşini İslam'a davet ettiğinde Ebu Leheb; çirkin sözler sarf ederek, 'Bizi bunun için mi çağırdın?' demiş ve mesajı dinlememişti. Bu ayette eşler arası iletişim ile ilgili husus; "Peygamber vasıtasıyla Allah'tan gelen emirlere karşı birlikte alıcılarını kapatabilecekleri; ceza çekmeye bile birlikte anlayabilecekleri ve rıza gösterebilecekleri, sonucu hüsrana olan yolda bile birbirlerinden ayrılmayacaklarıdır."*

Bu olayda görülmektedir ki: mesajı gönderen, mesajın geldiği kanal, mesaja aracılık eden unsur ve mesajın kendisi güvenilir olmasına rağmen alıcıların iletişime kapalı olması halinde bu Peygamber yakını da olsa etkili iletişim gerçekleşmemektedir. Bazen aynı konuda hanımlar da beylerine uyabilmektedirler.

Firavun'un Eşi: Kasas suresinde 9. ayette geçen; *"Firavun'un karısı sepetin içinden erkek çocuk çıkınca kocasına: -Benim ve senin için göz aydınlığıdır! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniz- dedi. Halbuki onlar (işin sonunu) sezemiyorlardı"* ifadesi, Firavun karakterindeki bir insanın "eşinden gelen mesaja açık olabildiğini ve onun önerisine sıcak bakabildiğini" göstermektedir. Tahrim suresi; *"Allah, inananlara da Firavun'un karısını misal gösterdi. O: 'Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar- demişti"* mealindeki 11. ayeti "Firavun gibi kudret sahibi fakat zalim olan eşlerle bir hayat sürmektense ahiret hayatını

kurtarmak için bu eşlerden uzak durmanın" önemini vurgulamaktadır. Üstelik de bir önceki ayette görüldüğü gibi; "Firavun kendisinin önerisine sıcak bakmış olmasına" rağmen yine de eşi Firavun'dan uzaklaşmak istiyor.

Bu olayda görülmektedir ki; mesajı gönderen, mesajın geldiği kanal, mesaja aracılık eden unsur ve mesajın kendisi güvenilir olmasına rağmen aynı mesaja muhatap olan bir alıcı iletişime açık olabiliyorken diğeri (eşi) iletişime kapalı kalabiliyor ve haliyle kapalı kalan kişi açısından etkili iletişim gerçekleşmiyor. "Ebu Leheb ve eşi" örneğinden farklı olarak toplumsal hayatta bazen aynı konuda hanımlar beyleri ile fikir ayrılıkları yaşayabiliyor.

İbrahim'in Eşi: Hud suresindeki beş ayet; "*Eşlerin aralarındaki ilişki ve sevgi devam ettikçe ve Allah'tan da ümit kesilmedikçe tahmin edemeyecekleri derecede mutluluk yaşayabileceklerini*" müjdelemesi açısından önem taşımaktadır. Dini kaynaklara göre Hz. İbrahim ve eşi Sare oldukça uzun bir hayat sürmelerine rağmen yaşlılık dönemlerine kadar çocukları olmamıştı. Hz. İbrahim ve eşinin bu durumuna vurgu yapılan Hud suresindeki 69-73. ayetlerde anlatılan kıssada; "*Meleklerin insan şeklinde gelip, Hz. İbrahim'e ve eşine bir çocuklarının (daha sonra peygamberlik verecek olan Hz. İshak) olacağını müjdeledikleri, eşinin bu duruma şaşırması üzerine, inananların Allah'ın işine şaşırılmaları gerektiği*" anlatılmaktadır.

İmran'ın Eşi: Al-i İmran suresindeki 33-37. ayetlerde Hz. Meryem'in annesi olan İmran'ın eşinden ve Allah'a teslimiyetinden bahsedilmektedir. Bir eş olarak annelerin çocuklarına gösterdikleri hassasiyetin yanı sıra evlatlarını samimiyetle ve ihlasla Allah'ın korumasına havale etmelerinin ve gereksiz kaygı duymamalarının önemi şu cümlelerle anlatılmaktadır: "*Allah birbirinden gelme bir nesil olarak Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmran ailesini seçip alemlere üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir. İmran'ın karısı şöyle demişti 'Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin' Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi. Rabbi Meryem'e hüsnü kabul gösterdi; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriya, onun yanına, mabede her girişinde*

orada bir rızık bulur ve 'Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?' der; o da: 'Bu, Allah tarafından. Allah, dilediğine sayısız rızık verir' derdi"

Hicr suresinde Hz. Lut'un yani bir peygamberin ilahi mesajına uymayan eşinin akıbeti aşağıdaki 57-60. ayetlerin mealinde anlatıldığı şekilde olmuştur: *"Melekler, Allah'ın emrine karşı gelen ve Hz.Lut'u dinlemeyerek sapkınlık yapan insanların Allah tarafından cezalandırılacağını, Allah'ın emirlerine itaat eden Hz. Lut ve ailesinin ise bu cezadan kurtulacağını, ancak Hz. Lut'un eşinin ise inanmadığı ve sapkınlarla birlikte olduğu için onun da cezalandırılacağını bildirirler."* Neml suresinde ve Kamer suresinde de aynı konu tekrar anlatılmaktadır.

Bu olayda, mesajı gönderen, mesajın geldiği kanal, mesaja aracılık eden unsur ve mesajın kendisi güvenilir olmasına rağmen, alıcının iletişime kapalı olması halinde bu kişi peygamber eşi olsa bile etkili iletişimin gerçekleşemediği görülmektedir.

Zekeriya'nın Eşi: Meryem suresindeki 1-8. ayetlerde; Hz. Zekeriya'nın eşinden ve çocuğu olmayan bir kadın olmasına rağmen Hz. Yahya'yı dünyaya getirmesinden, aynı zamanda Allah'a teslimiyetinden bahsedilir. Enbiya suresinin; *"Zekeriya'yı da (an). Hani o, Rabbine şöyle niyaz etmişti: Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen, varislerin en hayırlısıdır. Biz onun da duasını kabul ettik ve ona Yahya'yı verdik; eşini de kendisi için (çocuk doğurmaya) elverişli kıldık. Onlar (bütün bu peygamberler), hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı; onlar, bize karşı derin saygı içindeydiler"* mealindeki 89-90. ayetlerinde yine Meryem suresindeki *"Hz. Zekeriya'nın eşi"* ile ilgi konu farklı bir şekilde açıklanmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kur'an mesajları bağlamında aile içi iletişim konusunun ele alındığı bu çalışmada eş ve çocuklara yönelik mesajlar sistematik ve niceliksel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu incelemede; Kur'an'da yer alan *"eş ve çocuklarla iletişim"* konulu mesajların hangi *"usul ve üslupla iletildiği"* ve *"hangi iletişim yöntemlerinin kullanıldığı"* sorularına cevap aranmıştır.

Araştırmada elde edilen verilere göre "çocuk" kavramı ile ilgili mesajlar "eş" kavramı ile ilgili mesajlara oranla niceliksel bağlamda daha fazla olarak yer almaktadır. Neslin devamı açısından çocuklara verilen önemin, bunun nedenlerinden biri olarak olduğu söylenebilir.

Çocuklarla ilgili sure ve ayetlere bakıldığında Kur'an mealinde "çocuklar" ifadesi dışında bazı sure ve ayetlerde "evlat" kelimesi de kullanılmıştır.

Çocuk ve baba iletişimi konusunda ise Hz. Lokman'ın oğluna "yavrucuğum/yavrum" şeklinde şefkat dili kullandığı görülmektedir. Bu hitap tarzı ve kullanılan dil ebeveynlerin, çocuklarıyla nasıl iletişim kurması gerektiğine yönelik dinin referansını göstermesi yönüyle aile içi iletişim açısından önemlidir. Ayrıca bu öğütlerin sadece çocuğun şahsi yararına olmayıp toplumsal iletişim açısından önemli öğütler olması da dikkat çekicidir.

Çalışmada konu başlıkları seçilirken yararlanılan Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Mealinin "içindekiler" kısmı esas alınmıştır. Burada dikkat çeken bir husus Kur'an'da bazı surelerin özel konulara yoğunlaştığı ve o konularla isimlendirildiğidir. Ancak bunun kesin bir sınırlama olmadığını konu başlıkları farklı olan başka sure ve ayetlerde de yine "evlat, çocuk eş ve iletişim" konularıyla alakalı ifade ve örneklerin yer aldığını belirtmekte yarar vardır. Diğer yandan Kur'an'da bazı konuların birden farklı sure ve ayetlerde tekrar ediliyor olması da dikkat çekicidir. Bu hususlar iletişim tekniklerinden biri olan tekrar üslubuna örnek olarak verilebilir. Burada tekrarın amacı pekiştirme yani mesajın alıcı tarafından daha iyi anlaşılıp benimsenmesi olarak ifade edilebilir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, çeşitli tanımları verilen iletişimin işlevsellik açısından üç temel alanda etkin olduğu ifade edilebilir. Bunları; iki birey veya grup arasında oluşan duygu, fikir ve bilgi paylaşımı, diğer yandan bireyin çevresinde huzurlu bir yaşantı sürdürebilmesi için çevre ile etkileşimi, ayrıca toplumsal kanun ve kuralların sağlıklı işletilebilmesi olarak söylemek mümkündür.

Birey ve toplum için oldukça önemli bir eylem olan iletişim konusunda toplumsal olarak çeşitli kurallar ve uygulamalar olmakla birlikte konuya dini

perspektiften bakıldığında Kur'an'da; insanlar için, yukarıda vurgulanan kişiler arası anlaşma, sosyal çevreye kaliteli uyum ve huzurlu yaşam toplumsal kural ve yasaların işletilebilmesinin sağlanmasına yönelik ayetler de yer almaktadır. Yine Kur'an'da bütün bu hususların birey ve toplumun huzur ve mutluluğunun sağlanmasına yönelik olduğu da vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte çalışmanın ana temasını teşkil eden aile içi iletişim konusuna Kur'an'da özel bir önem atfedildiği görülmektedir. Ailenin temelini oluşturan eşlerin öncelikle kendi aralarındaki iletişim ve davranış kurallarına, ebeveynin çocuklara, çocukların ebeveyne, çocukların birbirlerine yönelik davranışlarının sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin teminini amaçlayan ifade üsluplarına yer verildiği görülmektedir. İletişim konusundaki bu tavsiyelerin yanı sıra aile içerisinde bireylerin birbirlerine karşı hak ve yükümlülükleri ile hukuki sorumluluklarına yer verildiği, özellikle kadın ve çocuk haklarının daha fazla vurgulandığı görülmektedir.

Sonuç olarak insanlara doğruluk rehberi olarak gönderilen Kur'an'ın sadece inanç ve ibadet amaçlı bir mesaj olmayıp, birey ve toplumun, bireysel, sosyal ve hukuki ihtiyaçlarını da karşılamayı amaçladığı, bütün bu hususlarda birey ve ailenin, dolayısıyla toplumun huzur ve mutluluğunun ön planda tutulduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

ACAR, Gülşah; DEMİR, Aynur; GÖRMEZ, Dicle ve KESER, İlkey (2015). "Aile ve Çocuk Suçluluğu İlişkisi", Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi, 11-13 Mayıs 2015, Ankara.

ALUŞ, Yadigar (2016). Türk Ailesinde Eşler Arası Mutluluk Algısı ve Beklentileri: Sakarya İli Örneği, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

APAYDIN, Halil (2001). "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12-13, s.319-337.

- ARABACI, Nalan (2011). Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı'nın (Abçıda) Geliştirilmesi ve Anne-Baba-Çocuk İletişiminin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- AYDIN, Nevzat (2015). "Hz. Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri", Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1, s. 99-129.
- ALTUNTAŞ, Halil ve ŞAHİN, Muzaffer (2001). DİB. Kur'an-ı Kerim Meali, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BALTAŞ, Acar; ÜRKMEZ, İlhan; SEVİL, İdil (2007). Satışta İletişim ve Beden Dili, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BARKER, Alan (2006). Improve Your Communication Skills, Philadelphia: The Sunday Times.
- BAŞAR, Serpil (2016). "Ailede Değişmeyen Bir Değer Nezaket", Aile, Diyanet Aylık Dergi'nin Eki, 301, s.14-15.
- CAN, Halil (2002). Organizasyon ve Yönetim, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- CANATAN, Kadir (2011). Ailenin Tanımı, Türleri ve İşlevleri, (Editörler), Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım. Aile Sosyolojisi, İstanbul: Açılım Kitap, s.53-64.
- CERTEL, Hüseyin (2008). "Din İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21, s.127-158.
- CONVILLE, Richard L. ve ROGERS, L. Edna (1998). The Meaning of Relationship in Interpersonal Communication, London: Praeger.
- COOPER, Sheila Mc Isaac (1999). Historical Analysis of The Family, (Editors), Marvin B. Sussman, Suzanne K. Steinmetz, Gary W. Peterson. Handbook of Marriage and The Family, New York: Plenum Press, s.13-39.
- CORBETT, Andrew (2004). What is a Family and Why it Matters, Achieving a Workable Defination, Australia: Tasmanian Family Institute.

CROCKETT, Clayton (1998). On The Disorientation of The Study Of Religion, (Edited by), Thomas A. Idinopulos, Brian C. Wilson. What is Religion, Netherlands: Koninklijke Brill nv., p.1-15.

CROWLEY, Brian P. and DELFICO, Joseph F. (2016). Content Analysis, A Methodology for Structuring and Analyzing Written Material, USA: United State General Accounting Office.

ÇAKIR, Hamza ve ÜNAL, Uğur (2019). "İletişim Becerilerini İnşa Eden Faktörlerle İlgili İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", Erciyes İletişim Dergisi, 2, s. 929-954.

DOĞAN, Ahmet (2017). "Bağdatlı Zihni'nin "Yusuf-u Züleyha" Mesnevisinde Oğluna Nasihatleri", Journal of Turkish Language and Literature, 3, s.28-41.

DOĞRU, Naime ve PEKER, Reşat (2004). "Özsaygı Geliştirme Programının Lise Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Özsaygı Düzeylerine Etkisi", Eğitim Fakültesi Dergisi, 17, s. 315-328.

EMMONS, Robert A. And RAYMOND F. Paloutzian (2001). "Din Psikolojisi", (Çev. Ali Ayten), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21, s.105-124.

ERDİNÇLİ, Ahmet (2016). "Kur'an Diyaloglarında Üslup Çeşitleri", Gaziosman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, s. 81-100.

EREŞ, Figen (2009). "Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar ve Ailenin Önemi", Aile ve Toplum, 17, s. 88-96.

EYÜPOĞLU, Osman ve BATUK, Cengiz (2015). " Özsel ve İşlevsel Din Tanımları Bağlamında Assisili Francis Mistisizmi ve Protestan Ahlakının Mukayesesi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 38, s. 95-122.

GÖNENÇ, E. Özgür (2007). "İletişimin tarihsel süreci", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 28, s. 87-102.

GUFFEY, Mary Ellen; RHODES, Kathleen; ROGİN, Patricia (2010). Business Communication Process and Product, South Western: Nelson Education.

- GÜLBAHAR, Bahadır ve AKSUNGUR, Gülşah (2018). "Sınıf İçi Etkili İletişim Becerileri Algı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 48, s.437- 462.
- GÜLEÇ, Vusala (2018). "Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü", Yeni Medya Elektronik Dergi – eJNM, 2, s.105-120.
- GÜMRÜKÇÜOĞLU, Süleyman (2013). "Kur'an'da Allah ve İnsan Arasındaki İletişim Kodları", International Journal of Social Science, 6, s. 837-862.
- GÜNAY, Gülay ve BENER Özgün (2011). "Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılamaya Biçimleri", TSA, 3, s.157-171.
- GÜNEŞ, Yusuf (2010). Hadislerde İletişim Ahlakı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- GÜR, Bekir S. ve KURT, Türker (2011). "Türkiye'de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları", Aile ve Toplum, Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi, 27, s.33-61.
- IŞIK, Fırgat (2019). Kur'an'ın Hitabi Oluşunun Üslup Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi: M. İzzet Derveze (V. 1984) Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İNCEOĞLU, Metin (2000). Tutum Algı İletişim, Ankara: İmaj Yayınevi.
- KANBUR, Engin; CANBEK, Mustafa; ÖZYER, Kubilay (2016). "Örgütlerde Rol Belirsizliği ve Rol Çatışmasının Çalışanların Öz-Yeterlilik Algıları Üzerindeki Etkisi", Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi, 1, s.18.
- KARACOŞKUN, M. Doğan (2004). "Dini İnanç-Dinî Davranış İlişkisine Sosyopsikolojik Yaklaşımlar", Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 4(2), s.23-36.
- KARADAĞ, Şule (2015). Evlilik Uyumu İlişkisinde Aile İçi İletişimin Rolü: Konya Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- KORKUT, Fidan (2005). "Yetişkinlere Yönelik İletişim Becerileri Eğitimi", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, s.143-149.

MCPHEAT, Scan (2010). Effective Communication Skills, UK: MTD Training and Ventus Publishing ApS.

NORDİN, Shahrina Md; SIVAPALAN Subarna; BHATTACHARYYA Ena; HASHİM Hezlina; WAN AHMAD Wan Fatimah; ABDULLAH Azrai (2014). "Organizational Communication Climate and Conflict Management: Communications Management in an Oil and Gas Company", 2nd World Conference On Business, Economics And Management, Ocak 2014, Tronoh, Perak, Malaysia.

ÖZEL, Recep Orhan, (2012). "Dil ve Üslup Açısından Ahkam Ayetlerinin Bağlayıcılığı ve Tarihselciliğin İmkânı". Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, s.25-56.

SELMAN, Adnan (2017). Dindarlığın Aile Yaşam Döngüsü Süreçlerine Etkisi (Batı Akdeniz Örneği), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

STRİNGER, M.D. (2008). Contemporary Western Ethnography And The Defination og Religion, New York: Continuum International Publishing Group.

TANRIVERDİ, Haluk; ADIGÜZEL, Orhan; ÇİFTÇİ, Münire (2010). "Sağlık Yöneticilerine Ait İletişim Becerilerinin Çalışan Performansına Etkileri: Kamu Hastanesi Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11, s.101-122.

TATLILIOĞLU, Kasım ve DEMİREL, Nuri, (2016). "Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4, s.59-73.

TAYLAN, Hasan Hüseyin (2011). "Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik Analizi ve Söylem Analizinin Karşılaştırılması", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, s.63-76.

TEZEL, Ayfer (2016). "Aile İçi İletişim", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1, s.1-6.

UÇAN, Özge (2007). "Boşanma Sürecinde Kriz Merkezine Başvuran Kadınların Retrospektif Olarak Değerlendirilmesi", Klinik Psikiyatri Dergisi, 10 (1), s.38 - 45.

WORTH, Ricgard (2004). Communication Skills, New York: Ferguson Career Skills Library.

YALÇIN, Hatice (2013). "Anne-Çocuk İletişimi Eğitiminin Etkileri", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28, s.179-194.

YAVUZER, Hasan (2006). Çağdaş Din Hizmeti ve Diyanet İşleri Başkanlığı, Kayseri: Laçın Yayınevi.

YENİÇIKTI, Nagihan, T. (2014). "İletişimsel Eylem ve Facebook: Gezi Parkı Olaylarında Sosyal Medyanın Gücü", Selçuk İletişim, 8 (2), s.264-284.

YİĞİT, Ayşegül (2006). "Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22, s.190-193.

Yazarların çalışmaya katkı oranları birinci yazar %60, ikinci yazar %40 oranında katkı sunmuştur.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.